

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісового та садово-паркового господарства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ВОРОБЕЙ ВІТАЛІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 639.111.14 (477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ДОСВІД ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА
ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР**

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ В.П. Воробей

Керівник роботи
Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, професор

Житомир – 2024

Висновок кафедри лісового та садово-паркового господарства за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри лісового та садово-паркового господарства
№ ____ від «____» 202 р.

Завідувач кафедри лісового та садово-паркового господарства

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«____»

202 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Воробей Віталій Петрович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

Дубницька Ірина Юріївна

АНОТАЦІЯ

Воробей В.П. Досвід ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

У магістерській роботі проведено історичний аналіз структури мисливських ресурсів та вивчено досвід ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР. Проаналізовано досвід проведення експлуатаційних та біотехнічних заходів на території Житомирської РО УТМР. Виявлено ключові чинники позитивного та негативного впливу на організацію ведення мисливського господарства. Розраховано основні показники ведення мисливського господарства (оптимальну чисельність та щільність мисливської фауни) на території Житомирської РО УТМР. Запропоновано комплекс заходів з оптимізації використання мисливських ресурсів території Житомирської РО УТМР.

Ключові слова: мисливські тварини, мисливські угіддя, чисельність, біотехнічні заходи, Житомирської РО УТМР.

ANNOTATION

Vorobey V.P. Experience of hunting management on the territory of Zhytomyr RO UHNF – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

In the master's thesis, a historical analysis of the structure of hunting resources was carried out and the experience of hunting management in the territory of the Zhytomyr Regional Organization of the UHNF was studied. The experience of conducting operational and biotechnical measures on the territory of the Zhytomyr Regional Organization of the UHNF was analyzed. The key factors of positive and negative impact on the organization of hunting management are identified. The main indicators of hunting management (optimal number and density of hunting fauna) on the territory of the Zhytomyr Regional Organization of the UHNF are calculated. A set of measures to optimize the use of hunting resources in the territory of the Zhytomyr Regional Organization of the UHNF is proposed.

Key words: hunting resources, hunting grounds, hunting fauna, biotechnical measures, Zhytomyr Regional Organization of the UHNF.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. НАПРЯМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ МИСЛИВСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	8
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА ПРИРОДНИХ УМОВ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР	14
РОЗДІЛ 3. ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР	18
3.1. Стан ведення мисливського господарства	18
3.2. Типи мисливських угідь	21
3.3. Продуктивність мисливських угідь	22
3.4. Оцінка впливу екологічних чинників	26
3.5. Показники загальної ємності мисливських угідь	28
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток мисливського господарства на території України має важливе значення для економіки держави, збереження біорізноманіття та розвитку сільських територій. Воно сприяє сталому використанню природних ресурсів, забезпечуючи дохід через екосистемні послуги, мисливський туризм та полювання. Останнє відіграє важливу роль у регулюванні чисельності тварин, особливо хижаків, запобігаючи перенаселенню і, як наслідок, екологічному дисбалансу територій. Належний менеджмент мисливської галузі сприяє поліпшенню середовища існування і підтримує біорізноманіття, заохочуючи громадські зусилля з охорони природи та підтримки екосистем. Воно також має культурне значення, зберігаючи традиційні методи та сприяючи активному відпочинку на природі. Крім того, мисливство створює можливості для працевлаштування в сільській місцевості, підтримуючи місцеві громади та сприяючи соціально-економічному розвитку депресивних територій.

Мета і завдання дослідження. Метою та основними завданнями роботи було узагальнення досвіду ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР для обґрунтування подальших напрямків розвитку галузі в умовах реформування та викликів сучасності.

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання наступних завдань:

1. Провести історичний аналіз структури мисливських ресурсів та вивчити досвід ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР.
2. Проаналізувати досвід проведення експлуатаційних та біотехнічних заходів на території Житомирської РО УТМР.
3. Виявити ключові чинники позитивного та негативного впливу на організацію ведення мисливського господарства.

4. Розрахувати основні показники ведення мисливського господарства (оптимальну чисельність та щільність мисливської фауни тощо) на території Житомирської РО УТМР.

5. Запропонувати комплекс заходів з оптимізації використання мисливських ресурсів території Житомирської РО УТМР.

Об'єкт дослідження – стан ведення мисливського господарства.

Предмет дослідження – досвід ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР.

Методи дослідження, які використані у роботі: мисливсько-господарські (для визначення основних виробничих показників ведення господарства), польові зоологічні (для систематизації видового складу елементарних популяцій мисливських тварин), екологічні (для вивчення лісових, польових та водно-болотних мисливських біогеоценозів), математико-статистичні (для обробки отриманих результатів) методи.

Публікації.

Воробей В.П., Приймак Д.В. Проблеми визначення ефективності біотехнічних заходів у мисливських господарствах. *Лісові екосистеми: сучасні проблеми і перспективи досліджень – 2024* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 31 травня 2024 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2024. С. 20.

Голяченко В.О., **Воробей В.П.,** Клинецький С.Б. Проблеми регулювання щільності мисливських тварин. *Стан і майбутнє лісового господарства, перероблення деревини та землевпорядкування* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених (7-8 жовтня 2024, м. Харків, Україна). Харків, 2024. С. 30-31.

Воробей В.П. Сучасний стан ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР. *Наукові читання 2024* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІП Екології та лісу (м. Житомир, 14 червня 2024 р.). Житомир : Поліський університет, 2024. С. 44-45.

Практичне значення. На основі аналізу досвіду ведення мисливського господарства у Житомирській РО УТМР надано практичні рекомендації щодо перспектив подальшого удосконалення виробничої діяльності на підприємствах мисливської галузі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на тридцяти шести сторінках друкованого тексту і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота ілюстрована 6 таблицями, 6 рисунками та використано дев'ять формул з розрахунками, а бібліографія налічує сорок три найменування використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 1.

НАПРЯМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ МИСЛИВСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Організація УТМР має давню історію. Житомирське обласне ТМР, а відповідно і Житомирська РО УТМР була відновлена у 1946 році відповідно до наказу №3 по Облуправлінню по справам мисливського господарства при виконкомі Житомирської обласної Ради депутатів трудящих [1].

Аналізуючи історичні реалії стає дедалі очевиднішим соціальне значення мисливського господарства в економіці України, збереженні навколишнього середовища, збагаченні біорізноманіття, екологічній освіті населення, сфері послуг і туризмі [2]. В умовах ринкової економіки потреба в удосконаленні економічних механізмів управління мисливським господарством значно зросла [3]. Для підвищення ефективності необхідно впроваджувати ефективні підходи до управління мисливсько-господарським виробництвом, а також здійснювати постійний пошук резервів зниження собівартості продукції (товарів, послуг) мисливського господарства. Користувачі мисливських угідь та мисливські господарства різних форм власності повинні мати актуальну інформацію про наслідки тих чи інших рішень, які, у свою чергу, впливатимуть на виробничі витрати та фінансові результати. Існуючі обмеження ринку перешкоджають оптимальному використанню ресурсного потенціалу мисливських угідь та стримують покращення фінансово-економічного стану суб'єктів мисливського господарювання. Визначення ключових стратегій підвищення ефективності ведення мисливського господарства окреслено та обґрунтовано у вигляді двох підходів: перший передбачає цільове інвестування у відтворення ресурсів, необхідних для ведення мисливського господарства, а другий включає низку фінансово-економічних інструментів для досягнення цієї мети.

Ці рекомендації наголошують на необхідності стратегічних і цілеспрямованих інвестицій для сприяння сталому розвитку мисливського

господарства, а також на впровадженні економічних інструментів, які можуть оптимізувати розподіл ресурсів і операційні витрати. Перший підхід вимагає визначення пріоритетності екологічних інвестицій для збільшення популяцій мисливської фауни та підтримання якості природних оселищ, що в кінцевому підсумку підтримує довгострокову життєздатність мисливських угідь. Це включає в себе розплідники, управління оселищами та програми сезонної підгодівлі, які підтримують екологічну цілісність мисливських угідь [4-7].

Другий підхід передбачає використання набору фінансових інструментів, які підвищують рентабельність та прибутковість. Це може включати стимулювання заходів сталого розвитку, впровадження диференційованого ціноутворення на мисливські послуги та використання субсидій або податкових пільг для природоохоронних заходів. Інтегруючи ці економічні механізми з екологічними інвестиціями, мисливське господарство може не лише збільшити доходи, але й ефективніше виконувати свої екологічні та соціальні зобов'язання [5, 6]. Обидва підходи підкреслюють необхідність створення нормативно-правової бази, яка узгоджує економічні стимули з природоохоронними цілями, забезпечуючи таким чином позитивний внесок мисливської галузі в біорізноманіття, місцеву економіку та загальну якість мисливських угідь.

Із часу набуття нашою державою незалежності постійно точаться дискусії щодо напрямків та стратегічних засад реформування мисливської галузі [3, 4, 8]. У суспільстві немає єдиного бачення щодо напрямків розвитку, що породжує непорозуміння серед зацікавлених сторін: приватних інвесторів, державних мисливських підприємств, громадських організацій та пересічних громадян. Кожен відстоює своє бачення проблеми, які подекуди бувають діаметрально протилежними [9]. Незважаючи на це законодавча активність у суспільстві досить велика [10, 11]. До цього процесу долучені усі зацікавлені сторони. Починаючи з 1996 року, коли Кабінет Міністрів України прийняв Положення про мисливське господарство та полювання [12], правове забезпечення мисливської галузі постійно удосконалюється [13-15], про що

свідчить Закон України «Про мисливське господарство та полювання» 2000 року [16], який наразі має численні зміни.

Ці законодавчі кроки мали на меті забезпечити структуровану основу для управління мисливським господарством та модернізувати галузь відповідно до світових екологічних та економічних стандартів [17]. Однак, незважаючи на ці фундаментальні зусилля, практична імплементація зіткнулася із затримками та проблемами, в основному через складні регуляторні вимоги та слабку узгодженість провідних стейхолдерів із поточними екологічними та природоохоронними цілями. Ключові гравці, на жаль, мали і мають різні уявлення про шляхи реформування та кінцеві цілі. Як наслідок, реформи не повністю досягли запланованих результатів, що підкреслює необхідність подальшої адаптації та вдосконалення політики для ефективного збалансування природоохоронних пріоритетів зі сталим використанням мисливських ресурсів України, роблячи вже поправку на реалії військового стану.

Ці зусилля з реформування підкреслюють зростаюче визнання необхідності більш інтегрованого та адаптивного підходу до управління мисливським господарством, що включає в себе вдосконалення нормативно-правових актів з урахуванням поточного екологічного тиску та приведення їх у відповідність до міжнародних природоохоронних стандартів, що сприятиме підвищенню стійкості та продуктивності мисливських угідь [18, 19]. Основний акцент робиться на формуванні політики, яка не лише підтримує збереження та контрольоване використання ресурсів дикої природи, але й стимулює залучення приватних зацікавлених сторін та місцевих громад до управління цими ресурсами. Посилення співпраці між державними органами, громадськими організаціями та користувачами мисливських угідь має вирішальне значення для забезпечення прозорості, науково обґрунтованості та адаптивності методів управління до мінливих умов довкілля та суспільних потреб. Таким чином, система управління мисливським господарством України може розвиватися в напрямку моделі, яка збалансовує екосистемне

здоров'я з соціально-економічними вигодами, закладаючи основу для довгострокової стабільності та стійкості в мисливському господарстві [20, 21].

Для подальшого зміцнення нормативно-правової бази управління мисливським господарством в Україні необхідно вирішити питання інтеграції систем даних мисливського господарства з моніторинговими даними у сфері охорони довкілля та збереження біологічного різноманіття. Узгодження мисливських кадастрів з національними системами моніторингу біорізноманіття дозволить досягти більш узгодженого та прозорого підходу до управління мисливськими ресурсами. Це не лише підвищить точність даних, але й сприятиме покращенню процесів прийняття рішень щодо контролю чисельності, збереження природних оселищ та сталого використання мисливських ресурсів [22-24].

Крім того, вкрай важливо створити комплексну систему навчання та сертифікації мисливського персоналу, що забезпечить наявність у них необхідних знань з екології, управління дикою природою та дотримання законодавства [25-28]. Такі заходи сприятимуть сталому розвитку мисливського господарства, зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище та підвищенню довгострокової життєздатності як мисливських угідь, так і популяцій диких тварин. Розвиваючи співпрацю між державними органами, мисливськими організаціями та природоохоронними інституціями, можна розробити більш цілісний та адаптивний підхід до управління, що в кінцевому підсумку сприятиме збереженню природної спадщини України та підтримці відповідального використання її ресурсів дикої природи [29, 30].

В Україні потенціал для інтенсивного ведення мисливського господарства є багатообіцяючим, оскільки природна продуктивність мисливських угідь, що охоплює їхні кормові та захисні якості, знаходиться на високому рівні. Фактично, ці якості можна порівняти, а в деяких випадках навіть перевершити, з тими, що притаманні європейським мисливським угіддям [3].

Враховуючи природні ресурси, наявні в мисливських угіддях України [31-33], існує потенційна можливість для впровадження більш інноваційних та сучасних технологій ведення мисливського господарства [34]. Оптимізувавши управління доступністю кормовими ресурсами, охороною природних оселищ та елементарними популяціями мисливських тварин, Україна може покращити як екологічний баланс території, так і економічні показники ефективності ведення мисливської діяльності. Однак цей потенціал вимагає розробки комплексних стратегій управління, які б поєднували наукові дослідження, правове регулювання та ефективний моніторинг дикої природи для забезпечення довгострокової сталості та мінімізації ризиків надмірного полювання або деградації природних оселищ.

Для підвищення ефективності управління мисливським господарством в Україні вкрай важливо створити надійну нормативно-правову базу. Крім того, використання біотехнічних заходів для «ревіталізації» мисливських угідь повинно бути включено в практику управління, як це продемонстровано позитивним досвідом подібних підходів в інших країнах світу [17, 20]. Розроблені та описані в літературі різні системи таких заходів. Ці системи, пристосовані до конкретних регіональних умов і стану ведення мисливського господарства, зазвичай включають, поряд з базовою охороною угідь і контролем хижаків, як короткострокові, так і довгострокові стратегії, спрямовані на поліпшення кормового і захисного середовища для мисливських тварин [34]. Хоча ці заходи часто вимагають значних капіталовкладень, вони, як правило, більш доступні для приватних мисливських господарств, ніж для державних підприємств. Впровадження науково обґрунтованих, законодавчо визнаних біотехнічних систем значно підвищить ефективність ведення мисливського господарства, мінімізуючи при цьому витрати.

Крім того, інтеграція іноваційних біотехнічних заходів у практику ведення мисливського господарства може призвести до більш сталого та ефективного підходу до збереження дикої природи та використання мисливських ресурсів. Зосереджуючись на підвищенні якості середовища

існування, покращенні умов годівлі та контролі популяцій хижаків, ці заходи можуть допомогти стабілізувати популяції дичини, зменшити потребу у надмірному відстрілі та пом'якшити конфлікти між веденням мисливського господарства та сільськогосподарською або лісогосподарською діяльністю. Такі підходи також можуть сприяти підвищенню стійкості екосистем, гарантуючи, що мисливське господарство залишатиметься екологічно життєздатним у довгостроковій перспективі. Успіх цих стратегій, однак, залежить від створення комплексної правової бази, яка не лише підтримує впровадження цих заходів, але й заохочує співпрацю між державними установами, мисливськими організаціями та приватними користувачами. Узгодивши регуляторну політику з науковими дослідженнями та практичним досвідом, Україна може сприяти розвитку більш динамічної та сталої мисливської галузі, яка принесе користь як навколишньому середовищу, так і місцевим громадам [35].

Стабілізація вітчизняного мисливського господарства потребує комплексної стратегії, яка б вирішувала взаємопов'язані проблеми лісового, сільського та мисливського господарств. Досягнення цієї мети вимагає впровадження передових методів управління, адаптованих для цих секторів економіки. Інноваційні підходи до управління мисливським господарством мають вирішальне значення, сприяючи більш ефективному нагляду за популяціями диких тварин та середовищами їхнього існування. Не менш важливим є забезпечення стійкого балансу між екологічними потребами мисливських видів і доступністю природних кормових ресурсів. Така рівновага має вирішальне значення для запобігання надмірній експлуатації оселищ та забезпечення довгострокового здоров'я екосистем [24, 31, 33].

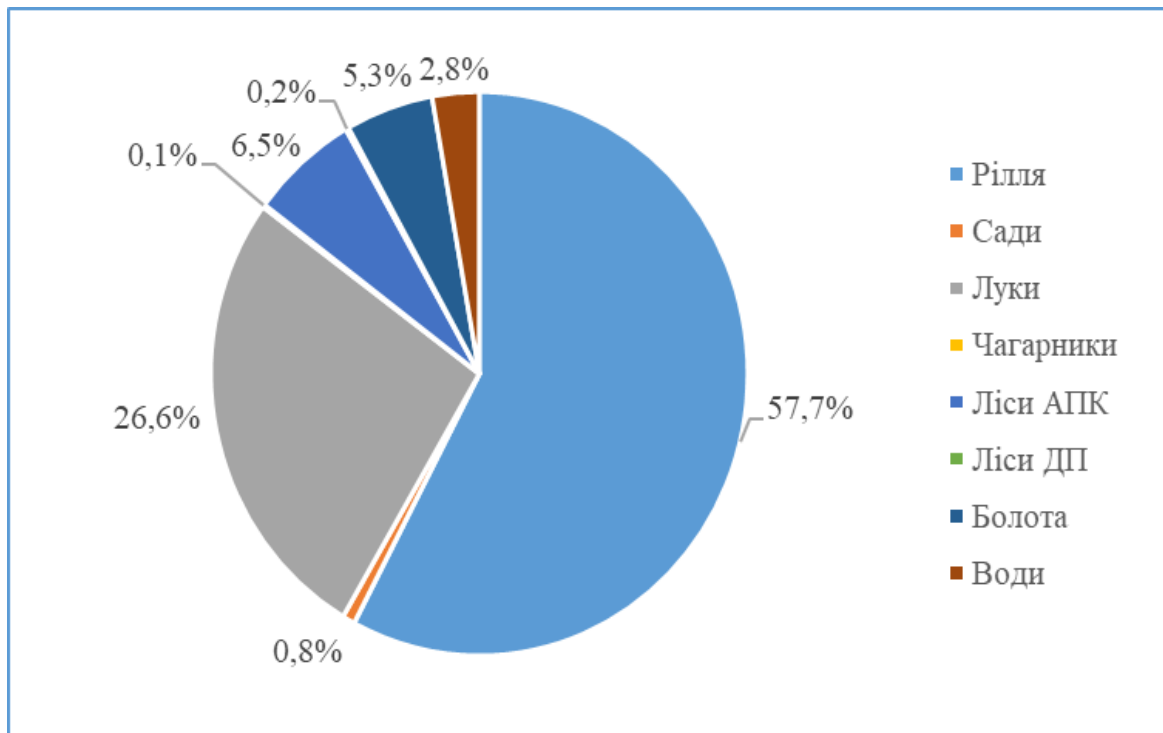

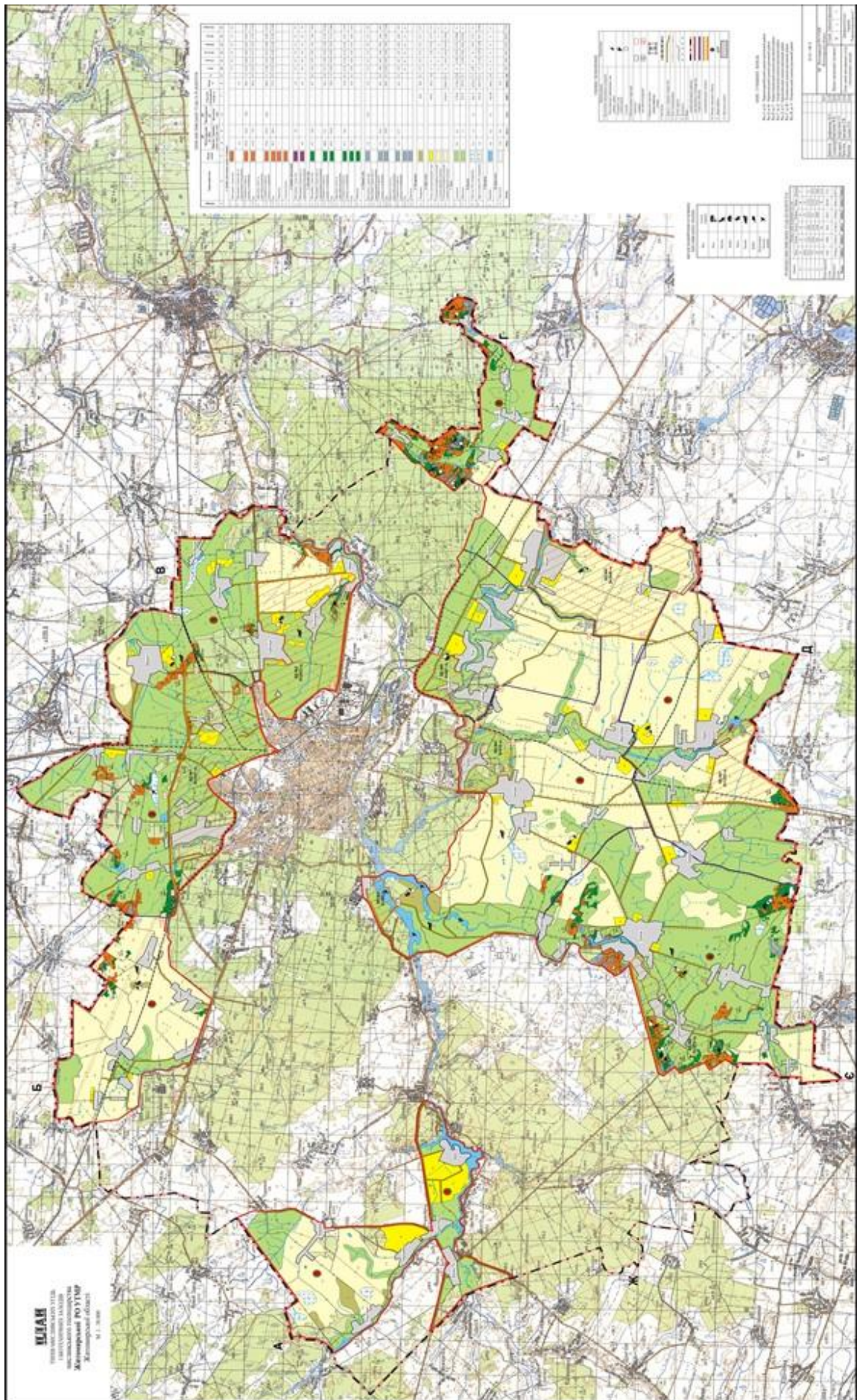
Рис. 2.1. Структура мисливських угідь Житомирської РО УТМР, %

Домінує рілля – 57,7 % (33949,15 га) та луки – 26,6 % (15647,9 га). Лісових угідь менше 8,0% і то вони належать не до державних лісів ДП «Ліси України» (112,0 га), а до комунальних лісів АПК – 3809,9 га.

Територія мисливських угідь Житомирської РО УТМР поділяється на сім єгерських обходів. Межі єгерських обходів проходять відповідно встановленими розмежувальним лініям та візирами, що наглядно та чітко визначені в натурі на території Житомирської РО УТМР (рис. 2.3.).

Структура розподілу мисливських угідь за єгерськими обходами загалом однакова, проте площі обходів не суттєво відрізняються. Три єгерські обходи (четвертий, шостий і сьомий) маю площі більше 9,0 тис га – відповідно 9703,3 га, 9297,68 га та 9438,97 га, інші чотири – у межах від 7498,54 га (п'ятий) до 7837,71 га (перший) (табл. 2.1.).

Кожен єгерський обход поділяється на експлуатаційні ділянки та відтворювальні для більш раціонального використання мисливських ресурсів.

Таблиця 2.1.

Структура мисливських угідь єгерських обходів території**Житомирської РО УТМР**

Угіддя	Єгерські обходи						
	1	2	3	4	5	6	7
Рілля	5025,42	3966,77	4433,44	5452,53	4491,76	4710,58	5868,65
Сади		62,0	63,0	75,0	144,0	32,3	65,7
Луки	1965,7	2286,1	2044,5	2894,8	1597,7	2158,1	2700,8
Ліси АПК	296,6	616,4	749,8	237,5	802,6	869,3	237,7
Чагарники	13,0	8,0	8,0	20,0	7,0	11,9	16,1
Ліси ДП		112,0					
Болота	381,56	289,22	66,51	473,91	287,9	1229,0	374,74
Води	155,43	178,24	149,42	549,56	167,37	286,5	175,28
Разом	7837,71	7518,73	7514,67	9703,3	7498,54	9297,68	9438,97

Загальна площа Житомирської РО УТМР становить 58809,6 га.

Наразі під відтворювальні ділянки відведено 11762,0 га угідь з потенційно кращими кормовими та захисними властивостями для мисливської фауни, що складає більше 20,0 % площі угідь відповідно до нормативних документів. Відповідно експлуатаційна площа становить 47047,6 га.

Природно-кліматичні умови території Житомирської РО УТМР відповідають вимогам функціонування основних видів мисливської фауни регіону. Окрім аборигенних на території господарства присутні також адвентивні види різного природоохоронного статусу [37-39].

РОЗДІЛ 3

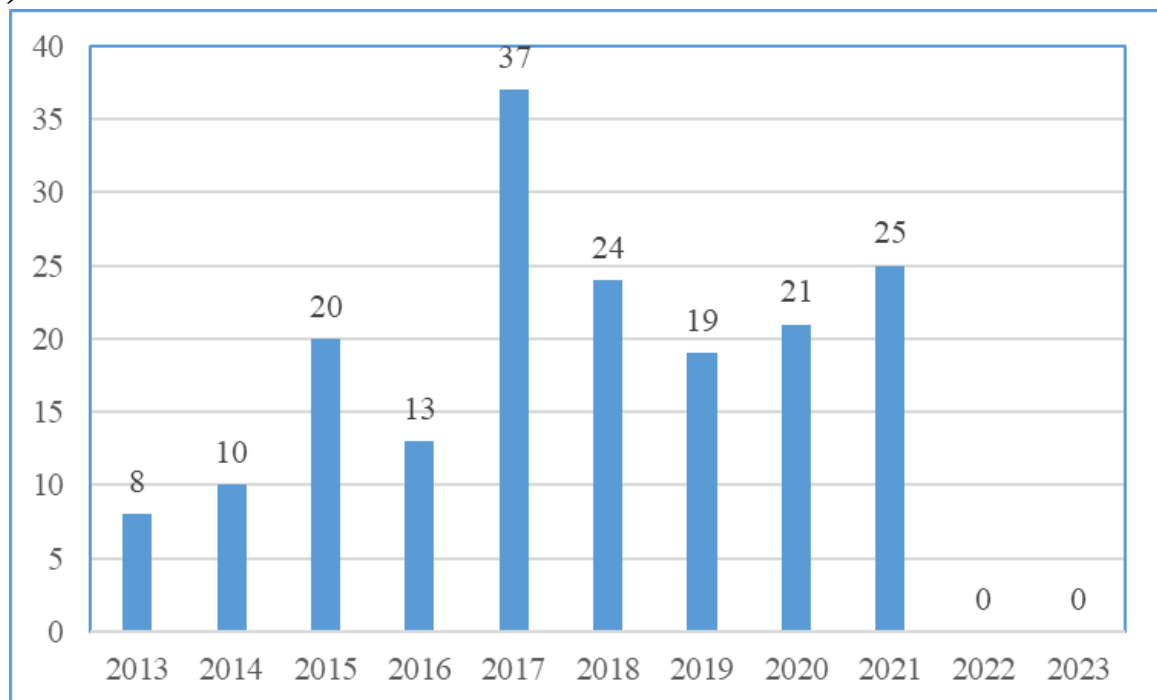
ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР

3.1. Стан ведення мисливського господарства

Повномасштабна агресія росії на територію нашої України наклала свій вагомий відбиток на мисливсько-господарську діяльність загалом та мисливського господарства Житомирської РО УТМР зокрема. Головний чинник, який суттєво впливає на організацію мисливсько-господарського виробництва, з яким доводиться працювати, це заборона полювання у повному обсязі. Загалом районна організація є неприбутковою, тож існує за рахунок проведення полювань та внесків. Крім того заборона полювання має й іншу негативно сторону щодо неможливості регулювання чисельності як основних мисливських видів (кабана дикого, козулю європейську, оленя лісового) так і небажаних в угіддях вовка, лисицю звичайну та єнотоподібну собаку. Чисельність останніх зросла у декілька разів та прямо впливає на санітарно-епізоотичну ситуацію у межах території Житомирської РО УТМР. Дозволи на регулювання чисельності хижаків дієві у разі систематичного їх проведення, а не разових акцій. У 2022 році добуто 67 особин лисиці, а у 2021 – 121 особина. Мисливські угіддя районної організації становлять площу 58809,6 га, де левова частка належить польовим (рілля, луки тощо) угіддям – 50039,05 га або 85,1%. Інші 14,9% практично порівну припадає на лісові угіддя та водно-болотні угіддя (4005,6 га та 4764,65 га відповідно). Штатна кількість працівників це вісім єгерів. У 2022 році загальні витрати на ведення мисливського господарства склали 644 353,00 грн. На охорону мисливських угідь та боротьбу з незаконним полюванням витрачено 98337,00 грн, на комплекс біотехнічних заходів із збереження та відтворення мисливської фауни – 78117,00 грн (усі зазначені кошти були витрачені виключно на придбання кукурудзи, коренеплодів, солі тощо), на проведення облікових робіт – 3046,00

грн, що загалом становить 179 500,00 грн. Основними видами діяльності районної організації було проведення біотехнічних заходів, підтримання у належному стані біотехнічних споруд (24 годівниці, 11 підгодівельних майданчиків, 1 кормосховище, 1 мисливська вежа) та охорони мисливських угідь. На балансі організації є автомобіль, який полегшує проведення рейдових заходів. Згідно офіційних матеріалів (статистична звітність II-тп «Мисливство») випадків браконьєрства у господарстві не зафіксовано [40]. Зазвичай з 2010 року упродовж року в угіддях господарства єгерською службою та рейдовими бригадами у складі правоохоронних органів складалося до п'яти протоколів за рік. Проте стягнуті штрафи можна вважати мізерні. Так у 2015 році стягнуто штрафів за порушення полювання на суму 2247 грн.

Якщо аналізувати стан ведення мисливського господарства до війни то можна зазначити, що основна частина здобутих трофеїв це перната дичина та хутрові звірі. Невеликі площі лісових угідь та значна густонаселеність території Житомирської РО УТМР не сприяє добуванню ратичних тварин (рис. 3.1.).

**Рис. 3.1. Показники добування ратичних на території
Житомирської РО УТМР**

Упродовж останніх десяти років, за виключенням 2022-2024 рр., у господарстві добували 8-37 голів ратичних – це кабана дикого та козулю європейську.

Чисельність добутих хутрових звірів базується на вилучені зайця сірого, якого за останніми обліками нараховано 1547 особин (рис. 3.2.). Проте відзначаємо скорочення добування хутрових звірів за останні 10 років. Максимально цю категорію мисливської фауни вилучено у господарстві у 2018 років – 785 особин, а мінімально – у 2022 році – до початку бойових дій.

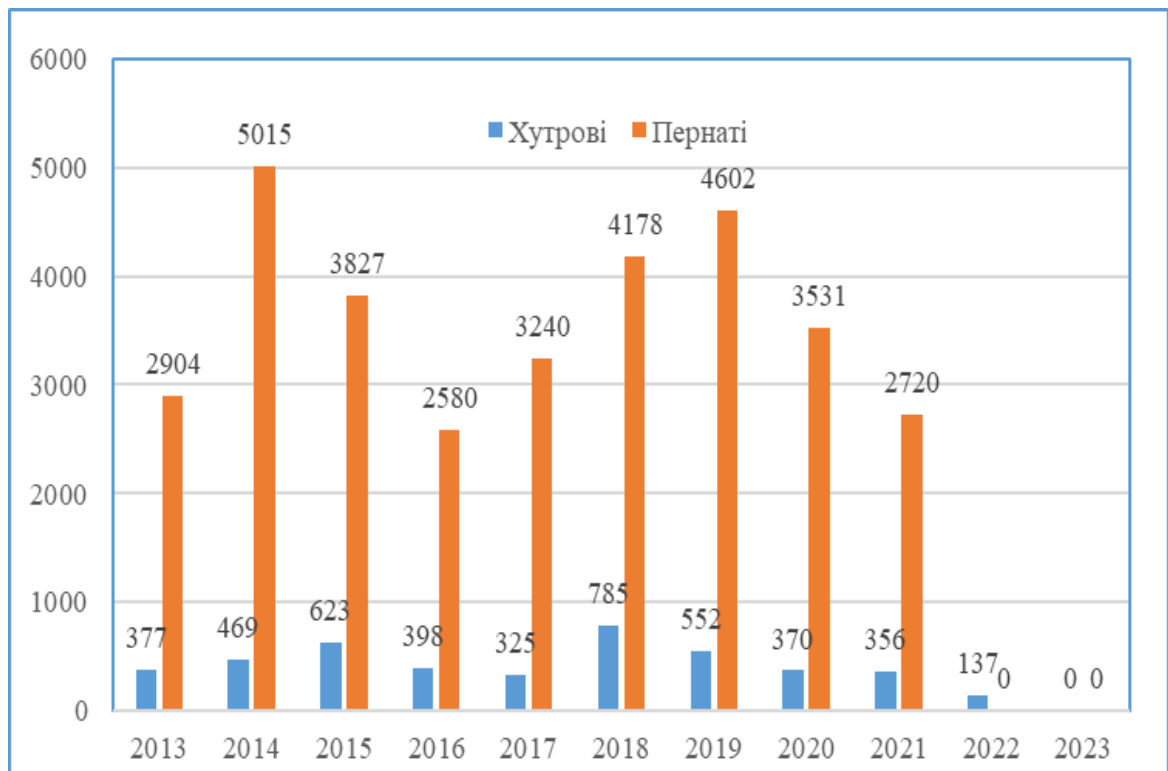

Рис. 3.2. Показники добування хутрових звірів та пернатої дичини на території Житомирської РО УТМР

Добування пернатої дичини виглядає хвилеподібно за роками (див. рис. 3.2.) з двома піками у 2014 році (5015 голів) та 2019 році (4602 голів) та трьома мінімумами – у 2013 році (2904 голів), 2016 році (2580 голів) та 2021 році (2720 голів). Так в останньому повноцінному сезоні полювання (2021 рік) серед пернатої дичини добуто куликів – 315 особин (баранець звичайний), голуби – 720 особин (припутень – 541 особина, горлиця – 179 особин),

перепілок 310 особин, качок – 955 особин (у тому числі крижнів – 641 особина, чирянки малої – 163 особини, чирянки великої – 151 особина), лиски 420 особин, чомги (норець великий) – 177 особин.

3.2. Типи мисливських угідь.

Розподіл площі мисливських угідь Житомирської РО УТМР за типами МУ наведено у табл. 3.1, а їх відсоткове співвідношення (частка) можна спостерігати на рис. 3.3.

Таблиця 3.1.

Розподіл площі Житомирської РО УТМР за типами мисливських угідь

Тип мисливських угідь	Площа	
	га	%
Хвойний ліс	2174,7	3,7
Хвойний ліс (ялина)	9,9	0,01
Листяний ліс	1221,4	2,1
Змішаний ліс	443,0	0,8
Чагарники	84,0	0,1
Орні землі	34391,15	58,5
Луки	15677,9	26,7
Болота	3122,05	5,3
Водойми	1663,1	2,8
Разом	58787,2	99,99
Інші землі	22,4	0,01
Всього	58809,6	100,0

На території Житомирської РО УТМР домінують відкриті типи мисливських угідь Орні землі (34391,15 га або 58,5%) та Луки (15677,9 га або 26,7%).

Інші представлені типи Хвойний ліс (2174,7 га або 3,7%), Листяний ліс (1221,4 га, або 2,1%), Болота (3122,05 га або 5,3%) та Водойми (1663,1 га або 2,8%) маю незначну частку у господарстві, проте значні площі за обсягами

території користувача. Значні площі сільськогосподарських земель та лук є корисними для польової та пернатої дичини.

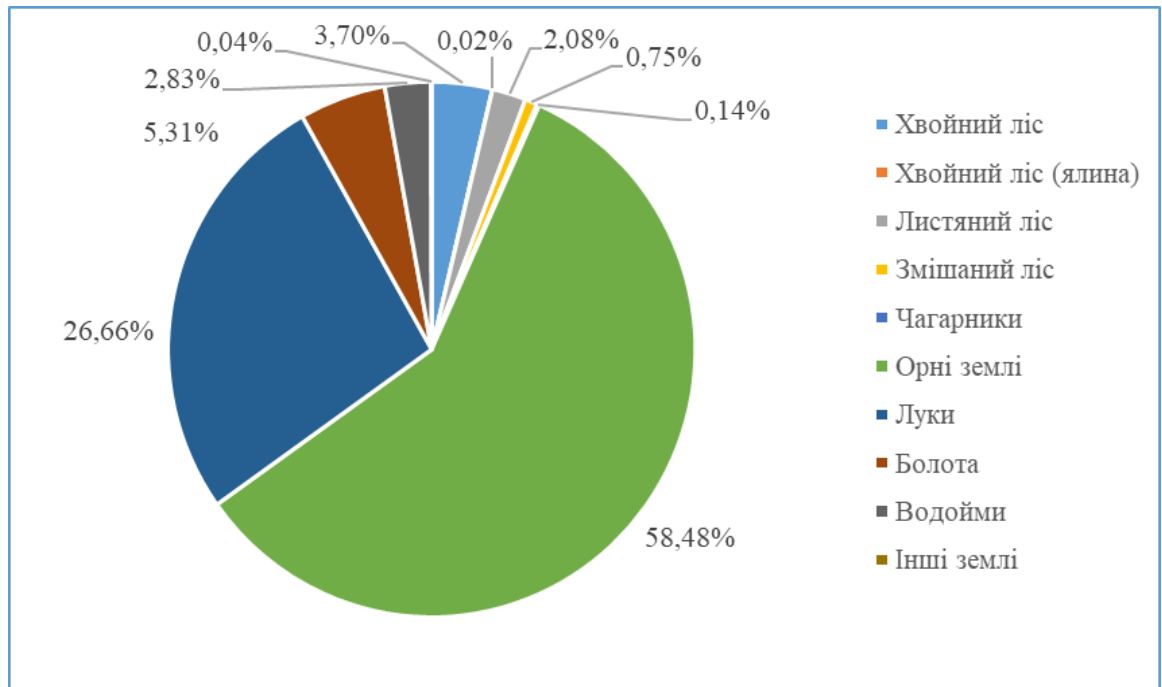

Рис. 3.3. Частка типів мисливських угідь Житомирської РО УТМР

Компоновка мисливських угідь навколо обласного центру накладає своєрідний відбиток на структуру та особливості функціонування мисливських угідь через постійну присутність значної кількості місцевого населення та відпочивальників.

3.3. Продуктивність мисливських угідь

Оцінку продуктивності мисливських угідь Житомирської РО УТМР проведено на основі нормативно визначених [41] категорії цінності (захисних та кормових ознак) угідь.

У межах Житомирської РО УТМР найбільш перспективними категоріями мисливської фауни, на яких варто орієнтуватися при веденні мисливського господарства є перната дичина (польова та водно-болотна), хутрові звірі і в першу чергу заєць сірий, а також ратичні - кабан дикий та козуля європейська. Окремо слід відмітити такі перспективні на нашу думку

види як куна лісова та бобр річковий. Узагальнений розподіл мисливських угідь Житомирської РО УТМР за бонітетами наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Розподіл придатних для мисливської фауни угідь Житомирської РО
УТМР за бонітетами**

Тип мисливських угідь	Площі мешкання, га					
	лося	олеля	козулі	кабана	зайця	куниці
1	1033	11	11	52	53	
2	1253	1128	1695	2513	11122	71
3	775	1818	2342	971	33753	1074
4	20	520	1544	2989	3322	1468
5	189	29	29		78	1119
Разом стацій	3263	3506	5621	6525	48328	3732
Інші землі (не бонітуються)	55546,6	55303,6	53188,6	52284,6	10481,6	55077,6
Разом	58809,6					

Для червонокнижного лося придатними є 3263 га, де більше третини (1253 га) угідь Житомирської РО УТМР є угіддями другого класу бонітету та першого третина (1033 га). Відсутність значного поширення хвойних молодих насаджень не впливає на загальну структурну якість угідь для даного виду.

Для оленя угіддя першого класу бонітету практично відсутні (11,0 га), а другого та третього становлять відповідно 1128 га та 1818 га з 3506 га придатних мисливських угідь.

Практично такий же з оленем лісовим розподіл мисливських угідь для козулі європейської. Частка третього класу угідь переважає над іншими і становить 2342 га, а другого і четвертого відповідно 1695 га та 1544 га.

Переважаючими для кабана є угіддя четвертого класу (2989 га) за відсутності угідь п'ятого класу бонітету та значні площі угідь другого класу бонітету (2513 га) при 6525 га властивих угідь.

За рахунок польових угідь та лук, які є на території Житомирської РО УТМР ми маємо значну чисельність зайця сірого. Його властиві угіддя становлять 48328 га. Третій клас бонітету займає площу 33753 га, або 69,8% площі властивих угідь для виду.

Угіддя першого класу бонітету для куниці відсутні. Домінують угіддя четвертого (1468 га) та п'ятого (1119 га) класів зі значною площею угідь третього класу бонітету (1074 га).

Згідно розподілу типів лісу та їх продуктивності нами розраховано середні класи бонітету мисливських угідь для мисливських тварин.

$$СПЦ_{\text{лось}} = \frac{1033 + (1253 * 2) + (775 * 3) + (20 * 4) + (182 * 5)}{3263} = 2,10 \quad (3.1.)$$

$$СПЦ_{\text{олень}} = \frac{11 + (1128 * 2) + (1818 * 3) + (520 * 4) + (29 * 5)}{3506} = 2,84 \quad (3.2.)$$

$$СПЦ_{\text{козуля}} = \frac{11 + (1695 * 2) + (2342 * 3) + (1544 * 4) + (29 * 5)}{5621} = 2,98 \quad (3.3.)$$

$$СПЦ_{\text{кабан}} = \frac{52 + (2513 * 2) + (971 * 3) + (2989 * 4)}{6525} = 3,06 \quad (3.4.)$$

$$СПЦ_{\text{заєць}} = \frac{53 + (11122 * 2) + (33753 * 3) + (3322 * 4) + (78 * 5)}{48328} = 2,84 \quad (3.5.)$$

$$СПЦ_{\text{куниця}} = \frac{(71 * 2) + (1074 * 3) + (1468 * 4) + (1119 * 5)}{3732} = 3,97 \quad (3.6.)$$

Найвищий обрахований базовий бонітет угідь серед наявних ратичних належить лосю – 2,10 (3.1.). Стан популяції лося наразі в Україні є маніпулятивним та дискусійним. Незважаючи на інформацію щодо низького приросту популяції, за останні двадцять років чисельність виду зросла на 30%.

Для оленя лісового територія Житомирської РО УТМР дещо менш придатна. Базовий бонітет становить 2,84 (3.2.), що є приблизно середнім по регіону.

Базовий розрахований бонітет для козулі європейської становить 2,98 (3.3.). Для зазначених вище лося, оленя та козулі дуже висока частка угідь непридатних для існування. Попри це для цих видів мисливські угіддя Житомирської РО УТМР є середньопродуктивними.

У межах районної організації базові показники бонітету для кабана дикого середні – 3,06 (3.4.), при цьому площа угідь саме третього класу лише 971 га та відсутність угідь п'ятого класу бонітету зумовлюють такі середні показники продуктивності території Житомирської РО УТМР для функціонування популяції кабана дикого.

Окрім зазначених ратичних в угіддях Житомирської РО УТМР присутня значна кількість хутрових звірів (1758 особин на 2023 рік) на яких господарство покладає значні надії на ведення експлуатації. Це в першу чергу популяція заєця сірого – 1547 особин. Для цього виду розраховано показник базової продуктивності у 2,84 (3.5.).

Загалом МГ Житомирської РО УТМР є посередніми за бонітетом для куни лісової – 3,97 (3.6.), що і не дивно за відсутності у господарстві обширних лісових масивів.

Важливим є бонітування водно-болотних угідь (ВБУ) для двох екологічних груп качок, чисельність яких у господарстві значна та значна їх кількість здобувається під час полювань. У таблиці 3.3. проведено бонітування ВБУ території районної організації.

Таблиця 3.3.

Бонітування ВБУ Житомирської РО УТМР

Назва типів ВБУ	Площа, га	І ЕГ		ІІ ЕГ	
		Площа, га	Бонітет	Площа, га	Бонітет
Плеса чисті (глибоководні)	280,4	280,4	3	280,4	2
Русла річок (мілководні)	324,2	324,2	2	324,2	2
Зарослі (очерету)	169,6	169,6	2	169,6	2
Плеса чисті (мілководні)	694,4	694,4	2	694,4	2
Зарослі (осоково-чагарникові)	194,5	194,5	2	194,5	2
Болото (осокове з водою)	1879,31	1879,31	1	1879,31	3
Болото (осоково-чагарникові)	1242,74	1242,74	1	1242,74	3
Разом	4785,15	4785,15	-	4785,15	-

Як видно найкращими для качок І екологічної групи є болота осокові з водою та болота осоково-чагарникові – відповідно 1879,31 га та 1242,74 га, що бонітуються за першим класом бонітету, проте для ІІ екологічної групи це третій (посередній) клас бонітету.

Розрахунок дав такі результати: бонітет для ІЕГ – 1,41 (3.7.), для ІІЕГ – 2,65 (3.8.), а середній для водно-болотних угідь – 2,03 (3.9.).

$$СПЦ - ІЕГ = \frac{3122,05 + (1382,7 * 2) + (280,4 * 3)}{4785,15} = 1,41 \text{ (3.7.)}$$

$$СПЦ - ІІЕГ = \frac{(1663,1 * 2) + (3122,05 * 3)}{4785,15} = 2,65 \text{ (3.8.)}$$

$$СПЦ - ВБУ = \frac{1,41 + 2,65}{2} = 2,03 \text{ (3.9.)}$$

На території Житомирської РО УТМР традиційним мисливським видом є також бобер річковий. Бонітування бобрових угідь дуже складний процес, який залежить від низки різноманітних чинників. У господарстві 4,5 км угідь першого класу бонітету, 6,0 км – другого класу та 18,1 км – угідь третього класу. Загалом це 28,6 км придатних для існування угідь. Слід зазначити, що у цифровому еквіваленті середній показник бобрових угідь не визначали.

3.4. Оцінка впливу екологічних чинників

Розрахований нами бонітет мисливських угідь відображає тільки наявну ступінь захисних та кормових властивостей території. Зважаючи на особливості розташування території Житомирської РО УТМР до показників базового бонітету додали коригуючі коефіцієнти для кожного з видів теріофауни [41]. Оцінка впливу існуючих факторів на стан елементарних популяцій мисливських тварин території Житомирської РО УТМР наведено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Середній клас бонітету угідь придатних для основних видів мисливських тварин з урахуванням чинників, які впливають на цінність угідь

Середній клас бонітету та чинники, які впливають на цінність	Вид					
	лось	олень	козуля	кабан	заєць	куна
Розрахований середній бонітет	2,10	2,84	2,98	3,06	2,84	3,97
Клімат	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01
Чинник неспокою	0,04	0,02	0,02	0,01	0,02	
Окультуреність ландшафту		0,02	0,02		0,02	
Загибель мисливських тварин	0,30	0,18	0,14	0,05	0,05	0,01
Вплив хижаків	0,20	0,20	0,20	0,02	0,01	
Вплив конкурентів	0,02	0,02	0,02			
Санітарний стан	0,02	0,02	0,02			
Браконьєрство	0,20	0,08	0,18	0,05	0,05	0,01
Формування популяції	0,30	0,10				
Додаткова кормова база		-0,1	-0,1	-0,2	-0,2	-0,2
Ефективність біотехзаходів	-0,1	-0,2	-0,2	-0,5	-0,5	
Загальний коефіцієнт впливу (вказати знак "+" чи "-")	+1,00	+0,36	+0,32	-0,56	-0,44	-0,17
Середній клас бонітету з урахуванням чинників	3,1	3,2	3,3	2,5	2,4	3,8

За показниками коригуючих коефіцієнтів можна досить чітко відстежити стан з організації виробництва у районній організації УТМР. Так підгодівля мисливської фауни ведеться для оленя, кабана, куни, козулі та зайця (поправочний коефіцієнт -0,1 – -0,2), а її ефективність видно по здійсненню комплексу біотехнічних заходів. Для усіх, крім куниці лісової, видів біотехнічні заходи мають позитивний ефект: лось (поправочний коефіцієнт -0,1), козуля європейська та олень (поправочний коефіцієнт -0,2) та кабан дикий і заєць сірий (поправочний коефіцієнт -0,5). Найгірші показники впливають на ратичних фітофагів – це вплив хижаків на елементарні популяції тієї (поправочний коефіцієнт +0,2), вплив хижаків (поправочний коефіцієнт +0,2), загибель мисливських тварин (+0,3 – +0,14), браконьєрство – +0,2 –

+0,08. Інші чинники не несуть суттєвого погіршення по окремо, проте впливають у комплексі із зазначеними вище.

Провівши оцінку чинників, які впливають на мисливські угіддя та фауну ми підкорегували остаточно загальні показники продуктивності для всіх видів. Для кабана дикого спостерігається покращення показників на продуктивності на -0,56 (найбільший показник), для зайця сірого на -0,44, для куниці лісової на -0,17. Зменшення продуктивності для лося становило +1,00, для оленя - +0,36, для козулі європейської - +0,32.

Таким чином середній клас бонітету для лося становить 3,1, оленя – 3,2, козулі – 3,3, кабана дикого – 2,5, зайця сірого – 2,4, куниці – 3,8, качок загалом – 2,03.

Браконьєрство у приміській зоні суттєво впливає на стан ведення мисливського господарства. Якщо це відповідає дійсності, то це вагомий поштовх до посилення охорони угідь Житомирської РО УТМР.

Для подальшого ведення мисливського господарства у Житомирській РО УТМР необхідно скласти та погодити низку заходів, які б дозволили кризові явища, які виявляються у мисливських угіддях. У першу чергу це боротьба з браконьєрством, бродячими собаками, котами, а також лисицею, вовком та єнотоподібною собакою. Потрібно скерувати заходи на недопущення загибелі мисливських тварин на технічних об'єктах, транспортних шляхах тощо.

3.5. Показники загальної ємності мисливських угідь.

Згідно нормативів [41] розраховано оптимальну щільність та чисельність мисливських звірів і птахів для території Житомирської РО УТМР: для лося вона становить 11 особин, для оленя лісового – 17 особин, для козулі – 87 особин, для кабана дикого – 33 особини, для зайця сірого – 2078 особин, 13 особин для куни лісової, 63 особини – для бобра річкового та 1225 особин для качок (табл. 3.5.).

Таблиця 3.5.

Оптимальна щільність та оптимальна чисельність основних мисливських видів Житомирської РО УТМР

Вид	Біотопи, га(км)	Оптимальна щільність, шт./1000 га	Оптимальна чисельність, ос.	Фактична чисельність, ос. (2023 рік)	Розрахований середній бонітет
Лось	3263	3,5	11	15	3,1
Олень	3506	4,9	17		3,2
Козуля	5621	15,5	87	150	3,3
Кабан	6525	5,0	33	52	2,5
Заєць	48328	40	2078	1547	2,4
Куна	3732	3,6	13	21	3,8
Качки	4785,15	256	1225	3510	2,03
Бобер	28,6 км		63	56	

Окремі отримані оптимальні показники чисельності популяцій мисливських звірів і птахів виявилися значно нижчими від фактичної чисельності тварин, що продемонстровано у таблиці 3.5.

Згідно звітності за 2023 рік чисельність лося лісового (15 особин) та кабана дикого (52 особини) перевищує оптимальну, а козулі європейської (150 особин) – перевищує удвічі. Чисельність зайця сірого нижча за оптимальну оптимальною (1547 особин). Чисельність куни лісової (21 особин) та бобра річкового (56 особин) у межах статистичної похибки відповідає оптимальним показникам. Стосовно качок показники перевищення оптимальної чисельності становлять утричі (3510 особин).

В сучасних умовах гостро стоїть питання регулювання щільності мисливських угідь та проблемні аспекти визначення ефективності біотехнічних заходів у господарстві [42, 43].

Важаємо, що така чисельність тварин один з наслідків заборони полювання та регулювання їх чисельності у господарстві.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вивчення досвіду ведення мисливського господарства Житомирської РО УТМР дають нам підставу запропонувати рекомендації щодо ведення господарювання та провести наступні узагальнення.

Загальна площа Житомирської РО УТМР становить 58809,6 га. Під відтворювальні ділянки відведено 11762,0 га угідь з потенційно кращими кормовими та захисними властивостями для мисливської фауни, що складає більше 20,0 % площі угідь відповідно до нормативних документів. Відповідно експлуатаційна площа становить 47047,6 га. Домінує рілля – 57,7 % (33949,15 га) та луки – 26,6 % (15647,9 га). Лісових угідь менше 8,0% і то вони належать переважно до комунальних лісів АПК – 3809,9 га. Територія розділена на 7 єгерських обходів, з яких три обходи маю площі більше 9,0 тис га – відповідно 9703,3 га, 9297,68 га та 9438,97 га, інші чотири – у межах від 7498,54 га (п'ятий) до 7837,71 га (перший).

Штатна кількість працівників 8 єгерів. У 2022 році загальні витрати на ведення мисливського господарства складали 644 353,00 грн. На охорону мисливських угідь та боротьбу з браконьєрством витрачено 98337,00 грн, на комплекс біотехнічних заходів із збереження та відтворення мисливської фауни – 78117,00 грн (усі зазначені кошти були витрачені виключно на придбання кукурудзи, коренеплодів, солі тощо), на проведення облікових робіт – 3046,00 грн, що загалом становить 179 500,00 грн. Основними видами діяльності районної організації було проведення біотехнічних заходів, підтримання у належному стані біотехнічних споруд

Середня продуктивність угідь для лося становить 3,1, оленя – 3,2, козулі – 3,3, кабана дикого – 2,5, зайця сірого – 2,4, куниці – 3,8, качок загалом – 2,03 (для ІЕг – 1,41, для ПЕг – 2,65).

Згідно звітності за 2023 рік чисельність лося лісового 15 особин) та кабана дикого (52 особини) перевищує оптимальну, а козулі європейської (150 особин) – перевищує удвічі. Чисельність зайця сірого нижча за оптимальну

оптимальною (1547 особин). Чисельність куни лісової (21 особин) та бобра річкового (56 особин) у межах статистичної похибки відповідає оптимальним показникам. Стосовно качок показники перевищення оптимальної чисельності становлять утричі (3510 особин).

Браконьєрство у приміській зоні суттєво впливає на стан ведення мисливського господарства. Якщо це відповідає дійсності, то це вагомий поштовх до посилення охорони угідь Житомирської РО УТМР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Косенко О. М., Вергун М.Г. Фауна – живе багатство Житомирщини. Житомир, 2001. 146 с.
2. Кратюк О.Л., Хоєцький П.Б. Соціальне значення мисливства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.15. С. 344-351.
3. Шейгас І.М. Особливості та перспективи розвитку мисливського господарства України у період реформування галузі. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006. Вип. 16.3. С. 47-52.
4. Бондаренко В.Д., Різун Е.М. Актуальні питання стану і ведення мисливського господарства в Україні та можливі напрями їх вирішення. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2016. Вип. 14. С. 180–184.
5. Гаврильців М.Т. Державна природоохоронна політика України в умовах глобалізації. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1(2). С. 129–133.
6. Данилюк Л.Р. Мисливські природні ресурси як об'єкти екологічного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 177–181.
7. Дейнека А.М., Бурмас В.Р. Стан і перспективи розвитку мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.13. С. 78–94.
8. Волох А.М. Проблеми управління ресурсами мисливських тварин в Україні. Збірник матеріалів II-го Всеукраїн. з'їзду екологів з міжнародною участю. Вінниця, 2009. С. 196–198.
9. Новицький В. Нормативне забезпечення мисливського господарства: штрихи до «розмитой» картини. *Полювання та риболовля*. 2017. № 7 (189). С. 6.
10. Данилюк Л.Р. Мисливське господарство: поняття, особливості, завдання та функції. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 241–250.

11. Данилюк Л. Р. Розуміння правовідносин використання мисливських природних ресурсів та їх суб'єкти. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. № 2 (1). С. 106-109.
12. Про затвердження Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. №780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-96-%D0%BF#Text>
13. Данилюк Л. Правовий режим мисливських природних ресурсів за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 121–125.
14. Савченко Т. Адміністративно-правове регулювання галузі мисливського господарства та полювання. *Підприємство, господарство і право*. 2019. №9. С. 128-134.
15. Томин О.О. Принципи державного управління в галузі мисливства та полювання в Україні. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1(29). С. 203–205.
16. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>
17. Хоєцький П.Б., Похалюк О.М. Мисливське господарство країн Європи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Т. 24, №8. С. 42–52.
18. Жмуд М.Є. Ресурси мисливських ссавців та шляхи їх раціонального використання. *Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника, збереження та її управління*. Київ: Наук. думка, 1999. С. 247-252.
19. Вовченко В.Ю. Раціональне використання та охорона вторинних ресурсів лісу – мисливських хутрових звірів України. *Лісівництво України в контексті світових тенденцій розвитку лісового господарства* : матеріали міжнар. наукт.-практ. конф., присвяченої 150-річчю витоків кафедри лісівництва НЛТУ України (м. Львів, 20–23 вересня 2006 р.). Львів, 2006. С. 288–291.

20. Муравйов Ю.В., Хоєцький П.Б. Аналіз ведення мисливського господарства та шляхи підвищення його ефективності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011, т. 21, № 1. С. 23–29.
21. Муравйов Ю.В. Планування мисливськогосподарської діяльності як інструмент реалізації екологічної та лісової політик. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006, т. 16, № 2. С. 38–41.
22. Новицький В.П., Голубєв М.І. Управління мисливськими ресурсами агроландшафтів України та зарубіжжя: господарсько-правові аспекти [Електронний ресурс] *Наукові доповіді НУБіП України* (електр. журн.) – 2016. – № 5 (62). Режим доступу: <https://scireports.com.ua/uk/journals/tom-62-4-2016>
23. Новицький В.П. Мисливські ресурси агроландшафтів України: стан та проблематика управлінням (на прикладі лісостепової зони) : монографія / В. П. Новицький. Київ : УкрДГРІ, 2020. 221 с.
24. Семенюк С., Шейгас І. Основні параметри вдосконалення системи інвентаризації мисливського ресурсу. *Модернізація національної системи управління державним розвитком: виклики і перспективи*: Матер.ІІ міжнар.наук.–практ. конф. (Тернопіль, 8–9 груд. 2016). Тернопіль, 2016. С. 57–59.
25. Загороднюк І. Мисливствознавство та мисливські лабораторії в Україні за 100 років: трансформації ідей та інституцій *Theriology Ukrainica*. 2024. №27. С. 146–169.
26. Коляджин І.Ф. Деякі особливості сучасної системи лісівничої освіти. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29, № 10. С. 85–88.
27. Поляков М.О. Фахова лісівнича освіта в Україні і в світі. *Науковий вісник Національного аграрного університету. Серія «Лісівництво»*. 2000. Вип. 27. С. 15.
28. Хрик В. Зарубіжний досвід розв'язання актуальних проблем теорії та практики вищої лісівничої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип. 4. С. 197–205.

29. Соловій І.П. Лісова політика у міждисциплінарному науковому контексті: тренди та перспективи розвитку. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2019. Вип. 18. 176–184.
30. Dalia D., Veijonahoa S., Toppinen A. Towards sustainability? Forest-based circular bioeconomy business models in Finnish SMEs. *Forest Policy and Economics*. 2019. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2018.12.004>.
31. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів : ІЗМН, 1998. Ч.1. 260 с.
32. Лісомисливське господарство : підручник / Хоєцький П.Б., Копій Л.І. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2022. 256 с.
33. Мисливствознавство: [навч. посіб.] / А.І. Гузій, І.Д. Іванюк, В.М. Кусік, П.Б. Хоєцький. Харків: Мачулін, 2017. 276 с.
34. Маменко О.М., Портянник С.В. Інноваційні технології в мисливському господарстві : навч.-методичний посібник. Харків, 2014. 306 с.
35. Яворська А.В. Мисливське господарство як напрям розвитку місцевих промислів. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2013. № 1-2(2). С. 355-363.
36. Проект організації та розвитку мисливського господарства Житомирській РО УТМР Житомирської області. Пояснювальна записка. Харків, 2011. 199 с.
37. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород, 2004. 48 с.
38. Птахи під охороною Бернської конвенції / під заг. ред. Г.Г. Гаврися. Київ, 2003. 394 с.
39. Ссавці України під охороною Бернської конвенції / під ред. І.В. Загороднюка. Київ, 1999. 222 с.
40. Воробей В.П. Сучасний стан ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР. *Наукові читання 2024 : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІП Екології та лісу (м. Житомир, 14 червня 2024 р.)*. Житомир : Поліський університет, 2024. С. 44-45.

41. Настанови з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.
42. Голяченко В.О., Воробей В.П., Клинецький С.Б. Проблеми регулювання щільності мисливських тварин. *Стан і майбутнє лісового господарства, переробляння деревини та землевпорядкування* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених (7-8 жовтня 2024, м. Харків, Україна). Харків, 2024. С. 30-31.
43. Воробей В.П., Приймак Д.В. Проблеми визначення ефективності біотехнічних заходів у мисливських господарствах. *Лісові екосистеми: сучасні проблеми і перспективи досліджень – 2024* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 31 травня 2024 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2024. С. 20.